

แนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Guidelines for Strengthening Sanghavatthu Principles among Mahamakut Buddhist University Students, Lanna Campus

พระมหาปุณณสมบัติ บุญเรือง¹, พระมหาเจริญ กระพิลำ²,
พระทศพล โสภานินทร์³, สมิตไธโร อภิวัดนอมรกุล⁴

Phamaha Punsoombat Bunrueang¹, Phramaha Charoen Krapila²,
Phra Thotsaphon Sophain³, Smitthai Aphiwatamonkul⁴

คณะพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา^{1,2,4}
โรงเรียนเมตตาศึกษาในพระราชูปถัมภ์³

E-mail : lannakubapoon@gmail.com¹, Charoen4550@gmail.com², tossophain@gmail.com³,
Caruprinca@gmail.com⁴

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักสังคหวัตถุตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและผู้รู้ทั้งหลาย 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา และ 3) เพื่อเสนอแนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา การวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม เลือกลุ่มศึกษาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จำนวน 10 รูป/คน เพื่อสอบถามสภาพสิ่งแวดล้อมและนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักสังคหวัตถุเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่เชื่อมโยงหรือประสานโลกและคนในสังคมในการอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีพื้นที่ความสุขและทำให้เป็นพลวัตสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไปในทิศทางที่เหมาะสม

2. นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ส่วนมากได้ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะข้อการให้ทานด้วยการเสียสละแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

3. แนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุนั้น ควรจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุธรรมด้วยการใช้กิจกรรมที่หลากหลายและเหมาะสม อันจะสอดคล้องกับเนื้อหาและกิจกรรมในแต่ละวัย ซึ่งก็รวมถึงการทำอย่างต่อเนื่องและสร้างคุณธรรมต้นแบบด้วยในเวลาเดียวกันเพื่อให้เกิดการขยายอุปนิสัยที่ดีเหล่านี้ซึ่งต่อไปยังสังคมและคนรอบข้าง

คำสำคัญ : 1.การเสริมสร้าง; 2. สังคหวัตถุ

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study the principles of Sanghavatthu principles according to Buddhist scriptures and scholars 2) to study the practice of the principles of

Sangahavatthu principles by students. Mahamakut Buddhist University Lanna Campus and 3) to propose guidelines for strengthening students' practice of Sangahavatthu principles. Mahamakut Buddhist University Lanna Campus. This research is qualitative research, field data collection method. Select study group/key informants Data were collected through in-depth interviews from students at Mahamakut Rajavidyalaya University, Lanna Campus, 10 person to inquire about environmental conditions and take the data for content analysis to answer research objectives.

The research results found that

1. Sangahavatthu principles are the basic ones that make the world and people in society are peaceful and this is an important dynamic in driving society in the right direction.
2. Students of MBU Lanna Campus followed Sangahavatthu principles in their daily lives, particularly when it came to almsgiving. By expressing oneself through sacrifice and empathy for others.
3. Guidelines for improving the application of Sangahavatthu principles. It should begin by fostering conduct consistent with Sangahavatthu principles through the use of a variety of acceptable activities tailored to each age group's content and activities. Furthermore, these excellent practices must be spread to others.

Keywords: 1. strengthening; 2. Sangahavatthu principles

บทนำ

หลักสังคหวัตถุเป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าไว้เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนให้อยู่รวมกันด้วยความรักสามัคคี เห็นได้จากการที่พระองค์เปรียบหลักธรรมหมวดนี้ว่า เป็นเสมือนเพลารถที่เชื่อมล้อทั้ง 2 ด้านไว้ จึงทำให้รถแล่นไปได้ หากรถปราศจากเพลารถหรือสลักแล้วย่อมแล่นไปไม่ได้ เช่นเดียวกันถ้าโลกหรือสังคมขาดการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรมนี้แล้ว ความเคารพนับถือกัน การให้เกียรติกัน ความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างคนต่อคน ระหว่างสังคมกับสังคมย่อมไม่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงแสดงหลักธรรมหมวดนี้ไว้เพื่อเป็นบทฝึกพัฒนาให้เกิดในจิตใจของทุกคนเพื่อให้เกิดการคุณภาพด้านคุณธรรม 4 ประการ ทานได้แก่การแบ่งปัน การมีน้ำใจไมตรี การบริจาคสิ่งของให้ผู้ยากไร้ เป็นต้น ปิยวาจาคือการพูดด้วยถ้อยคำไม่บั่นทอนกำลังใจ การพูดตามหลักการทางพุทธศาสนาที่ดีมีประโยชน์และส่งเสริมกัน อตถจริยาคือการทำตัวให้เป็นประโยชน์ ต่อผู้คนและสังคม สมานนัตตาได้แก่ความไม่ถือตัว ความเป็นกันเอง เป็นการแสดงความจริงใจต่อคนอื่น หลักสังคหวัตถุธรรมจึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจและประสานใจคนในสังคมให้เป็นหนึ่งเดียว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาหาแนวทางในการเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา เพื่อหาแนวทางส่งเสริมการนำหลักสังคหวัตถุไปใช้ในชีวิตประจำวันให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักสังคหวัตถุตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและผู้รู้ทั้งหลาย
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

3. เพื่อเสนอแนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary research) และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกรอบของสภาพการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุและแนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

การเลือกพื้นที่ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ที่เป็นเป้าหมายใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุคือนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จำนวน 10 รูป/คนคือนักศึกษาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สาขาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นการเก็บข้อมูล โดยจากกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติงานตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตที่เกี่ยวกับบทบาทและปัญหาอุปสรรคที่มีต่อการพัฒนาตลอดถึงแนวทางเสริมสร้างในการพัฒนาการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุผู้วิจัยได้วางแผนปฏิบัติไว้ ดังนี้

1) มีหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมแนบเอกสารที่เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างไปยังผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เตรียมตัวและกำหนดเวลาในการให้สัมภาษณ์

2) ผู้วิจัยนำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลตามวันและเวลาที่กำหนดไว้ พร้อมเตรียมอุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ เช่น เทปบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก

เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว ทำการถอดเทปบันทึกเสียง แล้วนำมาวิเคราะห์ ประมวลผลตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัย และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในกรณีที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยได้เก็บเพิ่มเติมในภายหลังจากผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมาย ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตนั้นผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลพร้อมกับการสัมภาษณ์ในการลงพื้นที่ ให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัย และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นการศึกษาเอกสาร งานวิจัย รายงานการวิจัย หนังสือวิชาการ บทความวิจัย บทความวิชาการ ระเบียบ ตำรา สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ รวมทั้งการค้นคว้าจากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์อิเล็กทรอนิกส์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นเครื่องมือแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัยและการนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเพื่อที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

2. เมื่อร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ครอบคลุมและสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการวิจัย จำนวน 2 ท่าน เมื่อพิจารณาความ

สอดคล้องและความครอบคลุมเนื้อหา ความกะทัดรัด ชัดเจน ของคำสัมภาษณ์กับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency) ถ้าคำสัมภาษณ์นั้นวัดไม่ตรงตามเนื้อหา ได้ขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ แล้วนำมาแก้ไขให้คำสัมภาษณ์นั้น ๆ มีความสอดคล้องตามเนื้อหา

3. นำร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและเสนอแนะไปแก้ไขให้ถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

4. นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ที่ตามผู้เชี่ยวชาญแนะนำและแก้ไขแล้วเสนอต่อที่ปรึกษาในการใช้สำนวนภาษา ตลอดจนพิจารณาถึงความเหมาะสมทั่วไปของเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยให้ครอบคลุมถึงรายละเอียดของเนื้อหา เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง

5. นำไปใช้เก็บข้อมูลจริงกับผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การสร้างและตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย คือ นักศึกษาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ที่กำหนดไว้แล้วเบื้องต้น แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงซึ่งเป็นการวิเคราะห์ออกมาในรูปเชิงพรรณนา และได้จัดหมวดหมู่ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

หลังจากการเก็บข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ทำให้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ อันเป็นการวิเคราะห์ในรูปเชิงพรรณนา โดยจัดหมวดหมู่ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ ซึ่งมีขั้นตอนการนำเสนอผล

การตรวจสอบข้อถูกต้องของข้อมูล

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ เมื่อเก็บข้อมูลทั้งหมดแล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบคุณภาพข้อมูลเพื่อสร้างความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้ คือ วิธี Data Triangulations method วิธี Investigations method และวิธี Theory method 1) การตรวจสอบความแบบสามเส้าจากการสัมภาษณ์ 2) การตรวจสอบความแบบสามเส้าจากการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม 3) การตรวจสอบความแบบสามเส้าจากการศึกษาเอกสาร ผู้เก็บข้อมูลทำการเก็บข้อมูลโดยไม่มีอคติ วิธี Theory method การเก็บข้อมูลทฤษฎีที่กำหนดยืนยันความถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีแบบอุปนัย (Analytic Induction) คือการนำข้อมูลแต่ละด้านมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่โดยนำข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิมารวมกัน

2. การวิเคราะห์โดยจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) เป็นการวิเคราะห์หัวข้อแปรที่มีที่ตัวแปรที่วิเคราะห์ตามนั้น

3. การเปรียบเทียบข้อมูลโดยการนำข้อมูลเช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตสภาพพื้นที่ทั่วไป การสัมภาษณ์ชีวประวัติบุคคลสำคัญ การศึกษาเอกสารมาเปรียบเทียบข้อมูลให้มีความสอดคล้องตรงกัน

4. เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาโดยการนำข้อมูลจาก 10 ชุดมาเขียนเรียงกันว่าคนที่ 1-10 ว่าให้ข้อสัมภาษณ์การสังเกตและการศึกษาเอกสารว่าอย่างไรและนำมาเปรียบเทียบว่าเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และคณะผู้วิจัยนำมาสรุปประเด็นให้สอดคล้องตรงกัน

5. การเขียนรายงานการวิจัยผู้วิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่และศึกษาข้อมูลต่างๆ จากนั้นได้ทำเครื่องมือในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์ทั้งรายบุคคล รายกลุ่ม และแบบสังเกตสิ่งแวดล้อมจากนั้นได้มอบหมายให้คณะทำงานได้ไปดำเนินการเมื่อเสร็จแล้วจะได้นำเสนอผลงานวิจัยในรูปแบบการบรรยายเชิงวิเคราะห์รวม 5 บท

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามแบบเครื่องมือการสัมภาษณ์และอาศัยข้อมูลจากเอกสารประกอบการวิเคราะห์และเรียบเรียงเพื่อสนับสนุนตอบโจทย์และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

ศึกษาหลักสังคหวัตถุตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาและผู้รู้ทั้งหลายพบว่า โดยเป้าหมายของหลักสังคหวัตถุโดยความหมายและเนื้อหาเป็นไปเพื่อเชื่อมประสานสังคมทั้งในระดับจุลภาคคือคุณธรรมส่วนบุคคล ไปจนถึงระดับมหัพภาคคือคนส่วนมากในสังคม กล่าวคือเมื่อผู้คนในสังคมมีคุณธรรมหมวตนี้ใส่ใจในพฤติกรรมแล้วย่อมส่งผลทำให้เกิดการเป็นอยู่อย่างมีความสุขและสงบสุขเพราะธรรมะหมวตนี้ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยขึ้นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับคนอื่น การอยู่ร่วมกับสังคม การอยู่ร่วมกับคนจำนวนมากย่อมมีปัญหาอันเกิดจากความต้องการมาก ดังนั้น ธรรมะชุดนี้จึงเป็นตัวเชื่อมประสานตนเองสังคมและโลกให้ก่อเกิดความสงบสุขและขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เหมาะสมได้เป็นอย่างดี

การปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนาพบว่า ในชีวิตประจำวันมีการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุอยู่แล้วโดยพื้นฐาน จะเข้มข้นหรือมากขึ้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ความจำเป็นในข้อไหน เวลาใด กล่าวคือ ส่วนมากให้มีการปฏิบัติเป็นกิจวัตรคือหัวข้อที่ 1 คือการให้ทาน การเสียสละแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อ ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนในสังคมข้อนี้ที่นักศึกษามักจะประพฤติอย่างสม่ำเสมอ สอดรับกับบุคลิกภาพของคนไทยซึ่งเป็นผู้มีน้ำใจกว้าง เพื่อแผ่เนียมการให้ทานเป็นต้น ขณะเดียวกันหลักธรรมข้ออื่นก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน เช่น หลักปิยวาจา คือการพูดความจริง ไพเราะและเป็นประโยชน์ ไม่ยุยงให้แตกร้าง ขณะเดียวกันก็ไม่มั่นใจกว่าจะครบในเนื้อหาเป้าหมายที่พระพุทธเจ้ากำกับไว้หรือไม่ เพราะในยุคสังคมโซเชียลรุนแรง การแสดงออกและแรงยุมีมาก วจนสารที่แสดงออกไปบางครั้งอาจสร้างผลกระทบไม่ได้ปฏิบัติตามเนื้อหาและเป้าหมายแท้จริงของคำว่า ปิยวาจา เพียงใด เช่นเดียวกับการปฏิบัติตามหัวข้อธรรมอื่น ๆ ที่เหลือแม้จะมีการปฏิบัติบ้างแต่ก็ไม่เข้มข้นเท่ากับหัวข้อที่ 1

แนวทางการเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุทั้ง 4 ประการนั้นพบว่า ควรจะเริ่มต้นด้วยการกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติเกิดพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุธรรมด้วยการใช้กิจกรรมที่หลากหลายและเหมาะสมอันจะสอดรับกับเนื้อหาและกิจกรรมในแต่ละวัยด้วย อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่ออกแบบนั้นควรตอบโจทก์ในการแก้ปัญหาและเป็นไปเพื่อปลูกฝังและสร้างนิสัยสอดคล้องกับหลักธรรมทั้ง 4 ดังกล่าวคือ ความเอื้อเฟื้อแผ่ การแบ่งปัน การพูดความจริง ไพเราะและไม่มีโทษ การรู้จักสร้างหรือทำประโยชน์ต่อคนอื่นและสาธารณะ การประพฤติตัวสม่ำเสมอ ไม่เย่อหยิ่งจองหองมีความเป็นกันเอง เมื่อได้กลุ่มคนต้นแบบแล้วควรขยายอุปนิสัยที่ดีเหล่านี้ส่งต่อไปยังคนรอบข้างและสังคมอย่างเข้มแข็ง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีข้อค้นพบ (Fact findings) ที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้และมีคุณค่าทางวิชาการ ซึ่งพร้อมที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป จึงนำมาอภิปรายผลโดยใช้หลักตรรกวิทยาในการให้เหตุผลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ผลการศึกษากลางสังขหวัดตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาและผู้รู้ทั้งหลาย **ทาน** คือการให้ เป็นการเปิดใจให้กว้างอันเป็นลักษณะการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ของแก่คนและสัตว์ที่ควรแก่การให้ พุทธศาสนากำหนดไว้ว่าการให้มียู่ 2 อย่างคือ 1) การให้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วย อหยาศัยไมตรีโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น เขาประสบความสำเร็จอรอนขาตแคลนก็สงเคราะห์เท่าที่สงเคราะห์ได้ บางคราวเป็นเรื่องของอหยาศัยไมตรีในทำนองแบ่งกันกินแบ่งกันใช้เพื่อนบ้านกันมีของอะไรก็แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เป็นการสร้างอหยาศัยไมตรีด้วยความโอบอ้อมอารี 2) การให้เพื่อบูชาคุณความดี เช่น การทำบุญตักบาตร การให้อาหารให้เสื้อผ้าแก่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ไนวันตรุษ การเสียภาษีให้รัฐ ทั้งหมดล้วนเป็นการให้ด้วยสำนึกถึงคุณความดีการให้ก็เป็นการปฏิบัติธรรมะเหมือนกัน ขอบข่ายของการให้พอถึงจุดหนึ่งหนักนิตเบาหนอยก็ทนกันได้ ท้ายสุดกลายเป็น อภัยทาน คือ การให้อภัย ขยายพื้นที่ทางจิตใจก็กลายเป็นธรรมทาน คือ พัฒนาไปจากจุดหวัดทาน กลายเป็นการสร้างบารมีด้วยการสงเคราะห์ไนเชิงวัตรธรรมไนมิติการกล่าวตักเตือนได้

ปียวาจา การพูดจาที่อ่อนหวานตรงกันข้ามกับคำหยาบ ไนเชิงปฏิบัติแล้วปียวาจา คือ การเจรจา ถ้อยคำอันเป็นที่รัก วาจาเป็นที่รัก ผู้กล่าวด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ซึ่งบางครั้งอาจเป็นคำดู คำตักเตือนก็ได้ แต่ถ้าพูดด้วยความรักจริงด้วยความหวังดีปรารถนาดี ก็ถือว่าเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กัน หมายควมว่าถ้าหากอหยาศัยเริ่มต้นด้วยความปรารถนาดี ความประสงค์ก็จะขยายตัวไปเอง คือ จะพูดคำสัตย์ คำจริงไม่ยุยงให้แตกแยกกัน จะพูดเฉพาะเรื่องที่มีประโยชน์เป็นวสิสุจริต ทั้งหมดมักจะเริ่มต้นที่ปียวาจา

อัตถจริยา การประพฤติหรือทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไนประเด็นนี้จะเห็นว่ากินความหมาย กว้างไปถึงกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม เช่น ภิกษุรูปหนึ่งกำลังท่องปาฏิโมกข์อยู่ ไปชวนคุยเป็นการทำลาย ประโยชน์ท่าน ปรึบอาบัติปาจิตตีย์ นั้นคือการสอนให้ประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เกื้อกูลกันในบางครั้ง บางคราวไม่สามารถจะทำได้เอง แต่อย่าไปทำลายประโยชน์คนอื่น เช่น ช่วยเหลือเขาไม่ได้แต่อย่าถึงกับไป ทำลายประโยชน์เขาอย่างนี้พออยู่ในสังคมได้ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันไม่ได้หมายความว่า การ เภณทให้คนใดคนหนึ่งประพฤติเพียงฝ่ายเดียว แต่ทุกคนต้องประพฤติให้เป็นประโยชน์ต่อกันแบบองค์รวม

สมานัตตตา การมีตนสม่าเสมอไม่ถือตัว หมายถึง การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ควรจะเป็นและไม่ แสดงอาการขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ถือตัวเกินไปเวลาได้ดี ไม่หลงตัว ลืมตนคางคกขึ้นวอ ตามภาษิตโบราณว่า มะพร้าว ตีนตก ยากตืนมี ชีเข้าได้ดี หรือที่ส่องให้เห็นชัดอีกอย่างก็คือของคณโบราณว่า คางคกขึ้นวอ คือถ้าทำอะไรเกิน ล้นไปก็เสียหลักของสมานัตตตา แทนที่จะได้รับความนับถือกลับไม่พอใจชิงชังเพราะวางตัวต่ำเกินไป เป็นต้น

แนวทางการเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังขหวัดของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นว่า แนวทางเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังขหวัดควรจัด กิจกรรมหรือการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมกับหัวข้อธรรมนั้น ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมการ เรียนรู้ไนแหล่งเรียนรู้เป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนด ไว้ ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ระหว่างหรือหลังการเรียนรู้ไนแหล่งเรียนรู้ นั้น ๆ และสำหรับการจัดกิจกรรมการ เรียนรู้ไนแหล่งเรียนรู้ นั้น ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับ แหล่งเรียนรู้ที่จะนำมาออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติซึ่งต้องรู้ว่าแหล่งเรียนรู้ นั้นถูกจัดอยู่ในประเภทใด มีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และมีวัตรประสงค์ของการจัดตั้งอย่างไร ตลอดจนจุดเน้นหรือกิจกรรมของ แหล่งเรียนรู้ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีเนื้อหาสาระอะไรที่ต้องการเน้นให้ผู้เข้าใช้บริการทราบหรือเรียนรู้ ซึ่ง ผู้ออกแบบกิจกรรมต้องเข้าใจในเรื่องนี้ เนื่องจากองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้จะมีเนื้อหาสาระที่

สอดคล้องกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์และมีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยเติมเต็มความรู้ หรือการขยายความรู้ความเข้าใจให้ผู้เรียนหรือเสริมทักษะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในตัวผู้เรียนต่อไป ฉะนั้นการออกแบบ กิจกรรมการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับความหมายความสำคัญ ลักษณะ ประโยชน์ รูปแบบ และขั้นตอนตลอดจนหลักในการสร้างหรือออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้

กิจกรรม หมายถึง การกระทำหรือสิ่งที่ทำ เช่น กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมในชีวิตประจำวัน กิจกรรมสหธนาคาร กิจกรรมเพื่อส่วนรวม กิจกรรมที่ต้องการให้ผู้เรียนได้มีการฝึกเสริมทักษะในการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ซึ่งในที่นี้ หมายถึง การทำกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ที่ต้องการให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ เพื่อเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจและมีทักษะเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่กิจกรรม การเรียนรู้มักจะมีอยู่ท้ายบทเรียน ซึ่งในบางครั้งกิจกรรมการเรียนรู้จะมีลักษณะเป็นแบบฝึกหัดให้ผู้เรียน ได้ฝึกปฏิบัติหรือเป็นใบงานให้ผู้เรียนปฏิบัติระหว่างเรียนรู้หรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ กิจกรรมแบบการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อผู้เรียน เพราะการทำกิจกรรมจะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะให้กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้นชัดเจนขึ้น กว้างขวางขึ้น ทำให้การจัดการเรียนการสอนประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

กิจกรรมเสริมสร้างทักษะชีวิตที่จัดทำเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะ สำหรับใช้จัดกิจกรรมกับเด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเสริมสร้างความสามารถทางจิตสังคมให้เข้มแข็งเป็นพิเศษ เน้นเรื่องการคิดวิเคราะห์ การเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง และความตระหนักรู้ในตนเอง เป็นต้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นกิจกรรมเสริมสร้างทักษะชีวิตประจำวัน เช่น กิจกรรมเสริมสร้างพัฒนาการและความสัมพันธ์ในครอบครัว กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และบริการการศึกษา การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ข้าราชการพลเรือน การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในองค์กร การส่งเสริมคุณธรรมและค่านิยมหลักคนไทย ด้วยมิติทางศาสนาและทุนทางวัฒนธรรม กิจกรรมส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อให้เห็นภาพชัด ในประเด็นนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอแนะกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องในการเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ เช่น กิจกรรมที่เสริมสร้างการให้ทานเช่น กิจกรรมทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นการเสียสละสิ่งที่เป็นของตัวเองเพื่อนำไปใส่บาตรพระเป็นการให้ด้วยความเคารพเต็มใจ และกิจกรรมวันเด็กเป็นต้น เป็นการให้น้ำใจด้วยการนำสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับเด็กให้มีความสุขความสนุกสนานกับเด็ก ๆ ก็เป็นการให้ทานชนิดหนึ่ง กิจกรรมที่เสริมสร้างหลักธรรม ปิยวาจา เช่น กิจกรรมวาดศิลป์เป็นกิจกรรมฝึกพูดให้รู้จักพูดคำที่เหมาะสมสุภาพไม่หยาบคายพูดเป็นพูดสิ่งที่ควรพูดเป็นคำพูดด้วยถ้อยคำที่น่าฟังเพื่อให้คนฟังเข้าใจในเรื่องที่เราพูดและเป็นการฝึกพูดเจรจาให้เหมาะสมกับงานและวัยของเรา กิจกรรมที่เสริมสร้างธรรมข้ออัตถจริยา เช่น กิจกรรมวันเยาวชนแห่งชาติ เป็นการนำนักศึกษาไปทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในสถานที่ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้เช่นทำความสะอาดวัดและสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ถือว่าเป็นการทำประโยชน์ให้กับคนอื่นและส่วนรวม กิจกรรมที่เสริมสร้างธรรมข้อสมานัตตตา คือ กิจกรรมเรียนรู้ความแตกต่างด้วยการเข้าไปชุมชนหรือพื้นที่ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำทางสังคมเพื่อทำให้นักศึกษาเห็นความแตกต่างของแต่ละคนในสังคม เป็นการทำความเข้าใจเรื่องโอกาส ความพร้อม ความสามารถของแต่ละคน แต่ทุกคนมีพื้นฐานเท่ากันคือความเป็นมนุษย์ ดังนั้น หน้าที่ประการหนึ่งของคนในสังคมคือการช่วยเหลือกันและกัน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

การสื่อสารธรรมะเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ผ่าน ส่วนใหญ่มักจะสื่อสารผ่านพระสงฆ์ในฐานะตัวแทนของพุทธศาสนา แต่ขาดการเรียนรู้เชิงบูรณาการในมิติของการลงมือปฏิบัติ ทำให้เห็นจุดด้อยก็คือ มีการสื่อสารที่พูดมากเกินไปแต่ไม่ได้ลงมือทำ ทำให้เห็นผลน้อย ดังนั้น การเรียนรู้เชิงบูรณาการการเรียนรู้ธรรมะในหัวข้อต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมตามหลักสังคหวัตถุจะทำให้สังคมได้ประโยชน์อย่างยิ่งจากหลักธรรมทางพุทธศาสนาและเป็นการแก้ปัญหาแบบองค์รวม

สรุป

สังคหวัตถุ 4 ข้อนี้เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนกำหนดไว้โดยมีจุดหมายว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและประสานน้ำใจคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคีกัน ทำให้เคารพนับถือกัน ให้เกียรติกัน ก่อให้เกิดความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจกัน แน่นนอนว่าธรรมะหมวดนี้เป็นแบบฝึกพัฒนาคนซึ่งประกอบด้วย ทานคือการแบ่งปัน การมีน้ำใจไมตรี การบริจาคทรัพย์หรือสิ่งของแก่ผู้ขาดโอกาส ปิยวาจาคือการพูดด้วยถ้อยคำจริง ไพเราะส่งเสริมจิตใจและมีประโยชน์ อุตถจริยาคือการทำให้เป็นประโยชน์ต่อคนและสังคม สมานัตตาได้แก่ความไม่ถือตัว ความเป็นกันเองด้วยความจริงใจ สังคหวัตถุธรรมจึงเป็นเครื่องประสานใจคนให้เป็นหนึ่งเดียว อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ธรรมะที่ผ่านมาเป็นการเรียนรู้ผ่านการสื่อสารตัวแทนของพุทธศาสนาคือพระสงฆ์เสียส่วนมาก และเป็นการเรียนรู้ในเชิงนามธรรมเสียมาก โดยไม่ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ด้วยเหตุนี้ แนวทางในการส่งเสริมความเข้มแข็งในการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุจึงควรเรียนรู้เชิงปฏิบัติการด้วยการบูรณาการผ่านกิจกรรมที่ผ่านการออกแบบร่วมกันในหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้สอดคล้อง อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ต้องเดินไปพร้อมกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. **นโยบายภาครัฐ** ภาครัฐให้ความสำคัญในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เยาวชนปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาซึ่งเน้นรูปลักษณ์ทางศรัทธาเพียงอย่างเดียว แต่ควรเน้นรูปแบบกิจกรรมทางสังคมที่อิงอยู่กับหลักศาสนา
2. **นโยบายภาคศาสนา** พระสงฆ์และองค์กรศาสนาควรตื่นตัวในการร่วมกิจกรรมกับเยาวชนในลักษณะของ engaged Buddhism เชิงบูรณาการคือ ศาสนาเชิงพึ่งพาทางสังคมให้มาก เพื่อเป็นการปลูกฝังและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมตามหลักสังคหวัตถุ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ(องค์ความรู้)ที่สำคัญ คือความสำคัญของการสื่อสารและกิจกรรมเรียนรู้ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการออกแบบการสื่อสารเรียนรู้ธรรมะแบบบูรณาการ โดยควรให้ความสำคัญกับคนในทุกกลุ่มและธรรมะในทุกระดับ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปความทำวิจัยประเด็นเกี่ยวกับสำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปความทำวิจัยประเด็นเกี่ยวกับสำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปความทำวิจัยประเด็นเกี่ยวกับประเด็นดังนี้

1. การออกแบบกิจกรรมเรียนรู้ให้สอดคล้องกับหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา
2. รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมในพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน

แหล่งอ้างอิง

- จิตารัตน์ ศิละวรรณโณ. (2553). ความคิดเห็นของพนักงานส่วนตำบลต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ามหลักสังคหวัดดู 4 : กรณีศึกษา อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นายไพศาล ชัยธีระศักดิ์ (2564) . การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัดดู 4 ในการประกอบกิจการขายประกันชีวิตในจังหวัดแพร่. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บัญญัติชยาทร นาคมุลินท์ (2556). วิเคราะห์การบริหารองค์กรในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิทักษ์ ศักดิ์ชัยดา. (2555). กำรบริหารงานตามหลักสังคหวัดดู 4 ขององค์การบริหารส่วนตำบลน้ำโพธิ์อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร. สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระปิยะพงศ์ ธรรมจาโร (สารคร) (2556). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัดดูธรรมในการบริหารงานของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต, สาขารัฐศาสตร์การปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูประภัสร์ธรรมมารักษ์ (จันเขียด) (2562). การบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัดดู 4 ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 1. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเดชา กิตติโก (โชติธรรมาธรรม) (2556). การบริหารงานบุคคลตามหลักสังคหวัดดู 4 ของผู้บริหารโรงเรียนธรรมวิรักษ์ เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภาพร ชนะสุข (2564). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัดดู 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มณีนุช ไพโรดี, (2553). การนำหลักสังคหวัดดู 4 ไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กรของพนักงานบริษัทพรอพเพอร์ตี้แคร้เซอร์วิสเอส (ประเทศไทย). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อุไร จั้งโล่ง. (2555). การใช้หลักสังคหวัดดู 4 ในการทำงานของหัวหน้าหอผู้ป่วยและพยาบาล ประจำการโรงพยาบาลศูนย์ภาคใต้. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา บริหารการพยาบาล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พรกมล ชูบุญพงษ์, (2555). การให้บริการประชาชนตามหลักสังคหวัดดู 4 ของศาลเยาวชนและครอบครัวกลาง, พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูประดิษฐ์สมณคุณ (2556). การนำหลักสังคหวัดดูธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รภัสสา พานิกุล, (2553). ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการจัดหางานของรัฐตามหลักสังคหวัดดู 4 : กรณีศึกษาศูนย์จัดหางานกรมการจัดหางานกระทรวงแรงงาน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ซัชพงค์ เทียมทันวณิช. (2561). การนำหลักสังคหวัตถุธรรม 4 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บ้าน
ห้องพอก ตำบลน้ำคำใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*. 9(2). หน้า 217-222.
- จักรวาล สุขไมตรี. (2562). การบริหารงานตามหลักสังคหวัตถุ 4 ขององค์การบริหารส่วนตำบล ตะพง
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. *Ratchaphruek Journal*. 17(2). หน้า 105-111.
- พระครูประสูตโพธิคุณ (สุวรรณรงค์). (2559). การนำหลักสังคหวัตถุ 4 ไปใช้ในวิถีชีวิตของประชาชนใน
ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต นครศรีธรรมราช, *วารสาร มหาจุฬานาครธรรมศร ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม
2559)*, หน้า 1.
- ไสว มาลัยทอง.(2542). คู่มือการศึกษาจริยธรรมสำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักการบริหารผู้ปกครอง
และประชาชนผู้สนใจทั่วไป. *กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ*. หน้า 54.
- อนันต์ แมนพัยค์.(2549). การการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วย
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต กรณีศึกษา: บ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก
อำเภอเมือง จังหวัดตราด. *ปทุมธานี : ธรรมศาสตร์*. หน้า 29.